

La realitat sociolingüística andorrana a debat, segons els resultats d'estudis no impulsats per l'Administració

per Jaume Farràs

Resum

L'article sintetitza els plantejaments, metodologies i anàlisis de tres recerques sociolingüístiques sobre la realitat andorrana, posteriors al Pla d'andorranització endegat a la dècada dels 70. Es tracta de dos treballs de tesis fets amb finalitats acadèmiques i dels resultats d'una enquesta sociològica. Tenen objectius, metodologies i conclusions força diferents. Així, s'hi exposa la tesi de l'alemany Volker Lixfeld (1982) sobre les llengües d'Andorra, i de Pere Notó (UAB, 1983), sobre la realitat psicosociolingüística del sector educatiu, i reemprèn aspectes interessants de l'enquesta feta per Boix, E. i Farràs, J. el febrer de 1992 als infants i joves d'escoles andorranes. Les accelerades transformacions demogràfiques, econòmiques i socials del país fan de teló de fons, i contextualitzen tot el període que abasten aquests recerques.

1. Introducció

2. Justificació

3. Volker Lixfeld: *Les llengües d'Andorra: Les relacions entre les estructures socials i les lingüístiques en un Estat multiètnic.*

3.1 Introducció

3.2 Objectius i hipòtesis de la recerca

3.3 Metodologia i recollida d'informació: realització d'una enquesta i 20 entrevistes en profunditat.

3.4 Resultats i conclusions

4. La tesi de Pere Notó sobre *La identitat andorrana des d'una perspectiva psicosociològica*

4.1 Marc teòric, hipòtesis i objectius

4.2 Metodologia

4.3 Resultats i conclusions

5. L'estudi sociològic d'Emili Boix i de Jaume Farràs entorn als *Usos, coneixements i ideologies lingüístics dels joves de secundària andorrans*

5.1 Introducció

5.2 Objectius i hipòtesis de la recerca

5.3 Metodologia i recollida d'informació: realització d'una enquesta i d'entrevistes en profunditat.

5.4 Resultats i conclusions

6. Bibliografia

"El Principat d'Andorra (468 km²) té 46.166 habitants (cens de 1989), dels quals tenen la nacionalitat andorrana 10.938 (24,3 %). El percentatge de les persones que parlen català s'eleva a un 44,5 % per la nombrosa població catalana emigrada a Andorra.

El sistema de vida hi ha canviat molt ràpidament. En quaranta anys ha passat de ser un país pobre, gairebé únicament d'economia agrícola i ramadera, a tenir una renda per càpita de 15.403 dòlars l'any 1987, amb una economia basada en el sector terciari (el 77 % de la població). Lloc turístic i comercial, rep visitants d'origen ben divers. Segons dades de 1986, eren majoritàriament (turistes) francesos (43,56 %) i espanyols (35,67 %) seguits a distància pels belgues (el 6,13 %), els italians (3,9 %), els britànics (3,53 %) i els alemanys (2,11 %). El castellà i el francès són, doncs, les llengües que més s'utilitzen. De fet, quasi

tothom a Andorra domina aquests dos idiomes, que són gairebé sempre llengües d'educació".

Les set parròquies en què es divideix administrativament el principat presenten característiques de població i sociolingüístiques diferenciades.

...

*L'única llengua oficial és el català, amb totes les prerrogatives de ser-ho. És la llengua que usa l'Administració i que s'ha d'usar per adreçar-s'hi; tots els impresos oficials estan escrits en català i s'hi ha d'escriure totes les demandes oficials: ... Aquesta realitat no se sent com una imposició, sinó com el que s'ha fet sempre, i ningú no se'n planteja cap altra" (Vegeu Ganyet, R. et al.: *La situació lingüística a Andorra, Catalunya Nord, la Franja i l'Alguer*, llibre coordinat per Marí, I. (1992): *La llengua dels països catalans*. Barcelona, Fundació Jaume Bofill, pp. 87-88).*

1. Introducció general

Amb aquestes paraules inicials i amb algunes dades de cadascuna de les parròquies atenent la seva composició demogràfica de més o menys implantació autòctona, o forània¹ radiografiaven els autors la situació andorrana en aquells moments: "En general, continuen, el català i el francès han perdut força terreny en benefici del castellà, que als grans nuclis andorrans es configura com a llengua franca".

Seguien amb una ràpida presentació sobre l'estructura i el sistema educatiu andorrà, que pivota sobre tres tipus d'escoles: d'una part, els centres dependents del govern espanyol² amb una escola de primària a cada parròquia i un institut a l'Aixovall. El castellà hi tenia l'ús preferent en els escrits i la docència, tot i que l'alumnat enraonés en català fora de classe i alguns professors –nomenats pel Ministeri d'Afers Estrangers- impartissin parcialment la docència en aquesta llengua.

Hi havia, de l'altra, l'escola francesa amb una cobertura de centres semblant: un de nivell primari a cada parròquia i el gran Liceu a Andorra la Vella, amb professorat habitualment francòfon, per tal de garantir l'aprenentatge i la cultura francesa. Allò que potser s'havia conseguit durant uns anys- que el francès fos la llengua d'ús habitual en tots els àmbits de vida al Liceu, sobretot a passadissos i al pati- s'ha anat trencant els darrers decennis en benefici del castellà.

Formava el darrer bloc tres centres congregacionals: un a Sta. Coloma i els altres dos a les Escaldes, amb tendència a seguir les pautes de l'ensenyament espanyol i la particularitat que la llengua d'ús a classe era la del professor i les activitats escolars es feien en català que, des de feia uns anys, s'estava introduint a poc a poc a les aules amb un triple front i estratègia: impulsant-ne el millor coneixement, l'ús i la correcció alhora que dotant l'alumnat de coneixements sobre la cultura i les institucions andorranes.

Per tal de dotar d'elements culturals específics de la societat andorrana a l'alumnat, el Govern promou l'any 1982 la creació de l'Escola andorrana. Com a precedent, existia un informe del 1972, elaborat pel Consell General de les Valls. S'hi pretenia endegar un programa d'andorranització dels sistemes educatius francès i espanyol per tal d'assegurar el coneixement de la llengua catalana, la geografia, història i el coneixement de les institucions del país, bella forma de preservar-ne la identitat.

L'aiguabarreig familiar, pel que fa a l'origen dels membres de la parella, duu a la formació de moltes parelles mixtes, amb opcions i resultats en els usos lingüístics ben diferents, normalment favorables a l'extensió d'ús del castellà, segons la parròquia on resideixin, a la formació i a l'ocupació dels pares entre altres variables. Moltes situacions lingüístiques familiars i individuals acaben resolent-se llavors en castellà o francès seguint els paràmetres de l'estructura demogràfica i sociolingüística de cadascuna de les parròquies i entorns

¹ Immigrats espanyols als nuclis més poblats d'Andorra la Vella (39,7 %), a Escaldes Engordany (22,9 %) i a Sant Julià de Lòria (11,8 %). Presència de francesos sobretot al Pas de la Casa, on pot viure-s'hi únicament en francès, i l'existència de sectors de gent gran d'origen britànic instal·lats a Ordino i a la Massana.

² S'havien obert l'any 1930. Els centres de caire religiós Col·legi Sant Ermengol inicià l'activitat el 1966 i l'Institut Janer dos anys més tard. L'Escola Meritxell fou creada el 1972 amb l'objectiu d'atendre infants i joves amb necessitats especials.

urbans, alhora que la pressió ambiental que hi exerceixen les comunitats castellanoparlant i francòfona.

2. Justificació

Ran de la publicació a *NOVES SL. Revista de Sociolingüística* (hivern 2002) de l'article de Marta Pujol i Montserrat Badia, "Els estudis impulsats per l'Administració andorrana com a punt de referència per a la planificació lingüística" era obvi que calia recuperar els plantejaments, anàlisis, resultats i conclusions amb què s'havien formulat i conlòs aquells altres estudis anteriors o posteriors, realitzats amb l'ajut o no d'institucions andorranes, amb o sense finalitats acadèmiques.

Presentem en aquest article tres estudis força diferents, difícilment equiparables en termes de plantejament, objectius i metodologia de la recerca i dels resultats finals aconseguits. Es tracta de les recerques de tesi de Volker Lixfeld, la de Pere Notó, i un treball de recerca -auspiciat per l'Institut d'Estudis Andorrans- realitzat per Emili Boix i Jaume Farràs. Són treballs anteriors a les macrorecerques dutes a terme des de l'administració andorrana. Quedarà reemprendre, segurament en algun monogràfic posterior, l'anàlisi de tot de materials que durant els darrers anys s'han estat recollint i elaborant per part d'estudiants de la Universitat de Perpinyà, en el marc del laboratori que dirigeix el professor Bernardó.

3. Volker Lixfeld: *Les llengües d'Andorra: Les relacions entre les estructures socials i les lingüístiques en un Estat multiètnic*³.

3.1 Introducció

Al pròleg de la seva tesi doctoral, el pioner Volker Lixfeld, investigador de la universitat de Bochum, assenyalava el 1982 que "en el present treball s'intenta per primera vegada descriure la situació lingüística de l'estat pineràic d'Andorra", mitjançant "... una enquesta exhaustiva escrita i en una altra d'oral". Veu en Andorra "... un camp d'investigació ideal per a descobrir la relació entre els fenòmens lingüístics i els factors socioeconòmics, polítics i culturals", assegura en la introducció.

Com qualsevol altre explorador, Lixfeld s'enamora com qui diu d'aquest microestat -el segon més petit d'Europa per les seves dimensions i població- encaixat al bell mig de les valls pirenenques, i s'encara amb una temàtica d'anàlisi relativament nova, en un territori, dirà en la introducció "fins ara ignorat tant pels lingüistes com pels sociòlegs".

Un país en el qual el català és la llengua oficial, però no l'únic mitjà de comunicació, on la població autòctona no representa ni un 30 % dels 30.000 habitants que té el país en aquell moment, on la constant necessitat de mà d'obra i la llegenda que les possibilitats econòmiques hi són il·limitades, ha fet canviar l'anterior relació en detriment dels andorrans (i del català?), un país en el qual l'ensenyament oficial de la llengua catalana hi és quasi inexistent, en el qual una part de la població al·lòfona es nega fins i tot a entendre el català, on tant els infants com els adults poden ser denominats analfabets parcials en la seva llengua materna i on un sistema polític complex dificulta l'adaptació de les estructures a les necessitats socials del segle XX. Andorra era en aquell moment aquest estat multiètnic, i "plurilingüe amb una població al·lòctona creixent i en el qual la llengua oficial ha estat sempre el català, però mai l'única llengua de comunicació dels seus habitants", com recorda al pròleg.

Vist en perspectiva científica, Andorra apareixia com una veritable ganga per a aquell investigador alemany. Ho era per a un explorador de qualsevol àrea científica... Havia estat diana també uns anys abans de la mirada antropològica que sobre els costums andorrans havia plasmat el nord-americà Stancliff en la seva tesi doctoral *Cultural and Ecological Aspects of Marriage, Succession, and Migration in a Peasant Community in the Catalan Pyrenees*, defensada el 1966 a la Universitat de Columbia.

Andorra no solament seduïa al turisme, al sector financer i als consumidors, sinó també als científics i estudiosos. No era per a menys... L'Estat andorrà estava rebent ingents fluxos

³ Disposem d'una versió mecanografiada i traduïda al català, gentilmente cedida pel Sr. Albert Pintat fa ja uns anys ran de l'elaboració de la recerca sobre *Usos, coneixements i ideologies dels joves de secundària andorrans*.

migratoris⁴, atenia anualment quantitats importants de turistes, i per oficial que fos, el català s'usava poc entre la gent. Andorra havia deixat de ser aquella societat rural, quasi monolingüe en català d'inicis del segle XX, per viure un insòlit grau de multilingüisme, un procés de bilingüització majoritària en castellà i una extrema terciarització de la mà del turisme, sobretot a partir dels anys 60.

3.2 Objectius i hipòtesis de la recerca

Com a aspectes per considerar en la seva tesi, Lixfeld assenyala (pàg. 78):

-Els coneixements lingüístics dels grups ètnics més importants numèricament (andorrans, francesos, espanyols);

-Les modalitats en l'ús de la llengua;

-L'actitud dels membres dels grups envers les llengües que coexisteixen i la valoració que fan de si mateixos i dels membres dels altres grups lingüístics, així com llur consciència lingüística i llurs coneixements sobre Andorra i el català.

-El problema específic del procés d'integració lingüísticocultural dels immigrants.

Tot això el duu a formular seguidament més d'un vintena d'hipòtesis entorn de quatre grans apartats:

1. A Andorra, les formes de plurilingüisme difereixen segons el grup ètnic. S'adona d'aquestes diferències en comparar els capteniments dels andorrans, espanyols, francesos o catalans en les habilitats de comprendre, parlar, escriure i llegir.

2. L'alternança de llengües, assegura, es dona només en casos aïllats. En la relació intergrupual els andorrans recorren a la llengua de l'interlocutor. Espanyols i francesos usen rarament el català.

3. Bona part dels espanyols i francesos estan en contra de l'ús exclusiu de la llengua catalana a les institucions públiques, especialment a l'ensenyament. Afloren prejudicis, actituds negatives a part del desconeixement del català i de la història, institucions i realitat andorrana, i la consideració que el català és una llengua menor, designada sovint com a "dialecte" i "patois".

4. No hi ha gairebé voluntat d'adaptar-se lingüísticament i culturalment a la societat andorrana per part dels nousvinguts.

3.3 Metodologia i recollida d'informació: realització d'una enquesta i 20 entrevistes en profunditat.

Lixfeld recorre a la doble metodologia quantitativa i qualitativa. Aborda la primera mitjançant un qüestionari de 51 preguntes, tancades unes, obertes les altres, en un protocol d'onze pàgines. Foren lliurades als habitants de més de 18 anys, espanyols, francesos o andorrans, prèvia selecció aleatòria, proporcional i estratificada de 600 persones que configuren la seva mostra teòrica⁵ (2,6 % de la població, vegeu pàg. 104), atenent les variables parròquia de residència dels entrevistats, el sexe i l'edat. A la part final del qüestionari hi havia reservat un bon espai per a les consideracions finals dels entrevistats.

⁴ Vegeu l'informe inèdit de George Tapinos, (10 de desembre de 1987): *Rapport sur l'immigration en Andorre. Diagnostic et perspectives*. Encàrrec del Govern d'Andorra.

⁵ No hem trobat enlloc de la tesi cap referència explícita a la fiabilitat i al marge d'error previst en aquesta mostra.

Fitxa tècnica de la tesi de Lixfeld: 1981

Ambit territorial	Totes les parròquies d'Andorra (llevat el sector del Pas de la Casa)
Univers	Residents de més de 18 anys (22.869 persones)
Grandària de la mostra	600 ⁶ seleccionats (2.6 % de la població)
Mètode de mostratge	Extracció aleatòria estratificada per parròquia, sexe i edat
Tipus d'entrevista	Qüestionari estructurat, durada 60-90 minuts, lliurat als entrevistats. Redactat en català, espanyol i francès.
Treball de camp	Vint entrevistes no estructurades, fetes per l'autor 10-12 mesos, any 1981, realitzat per l'autor

El contingut de les preguntes formulades té com a eixos bàsics (Cf. pàg. 86):

- Captar els coneixements lingüístics en català, francès i espanyol de la població entrevistada;
- els usos que fan de cadascuna d'elles i en quines situacions es produeix l'alternança, cas de produir-se;
- l'actitud, la consciència lingüística i el coneixement que els entrevistats tenen sobre Andorra i la llengua catalana.

Presentem a la taula núm. 1 la distribució de la població d'Andorra, major de 18 anys, per a cadascuna de les parròquies i atenent al seu origen. Facilitada per les autoritats andorranes, fou la base de l'extracció de la mostra de Lixfeld. Hi afegim també el nombre real de casos escollits en la mostra teòrica i hi aportem el nombre real d'entrevistes realitzades per cada parròquia.

Taula 1. Població d'Andorra de més de 18 anys, per parròquies (data 16/10/80)

	Andorrans	Espanyols	Francesos	Total	Mostra prevista	Mostra realitzada
Les Escaldes	1.091	4.602	288	5.981	157	66
Canillo	316	180	69	565	15	9
Encamp	528	1.681	625	2.834	56	25
La Massana	383	680	182	1.245	32	15
Ordino	237	177	58	472	13	3
Andorra la Vella	1.456	6.972	625	9.053	238	96
St. Julià de Lòria	744	1775	200	2.719	71	45
Total	4.755	16.067	2.046	22.869	582⁷	259
Percentatge	20,79 %	70,25%	8,95			

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de la tesi

Les entrevistes en profunditat: Paral·lelament, va realitzar i registrar en casset vint entrevistes no estructurades amb preguntes molt generals (Cf. pàg. 101).

A grans trets, el guió de l'entrevista girava entorn de:

- Dades generals de l'entrevistat: lloc d'origen, anys de residència a Andorra, professió, motius pels quals havia immigrat, etc.;
- La seva relació amb Andorra i els andorrans, o bé amb els espanyols i francesos;
- Coneixements lingüístics, ús i actituds envers la llengua catalana;
- Intercanvi d'opinions sobre la immigració massiva i l'eventual integració dels immigrants;
- Coneixement de la llengua catalana.

Aquestes entrevistes foren realitzades a professionals ocupats en diverses tasques. Persones d'edats compreses entre 19-65 anys, deu homes i deu dones, amb diversos anys de permanència al país, sis entrevistats dels quals són francesos, sis espanyols i vuit andorrans.

⁶ No queda clar en el text quina era finalment la mostra teòrica extreta. A la pàgina 83 parla de 600 responents, també a la pàgina 104, mentre que a la pàgina 102 es refereix a 400 exemplars de la impressió en offset del qüestionari. A l'hora d'extreure la mostra, va preveure potser 200 adreces de més de cara a substitucions? Més endavant, pp. 105 ss., quan es fa la suma de la mostra per parròquia surten els 382 que hem anotat a la taula número 1. Aquesta xifra està molt lluny de representar llavors el 2,6 % de la població!

⁷ Hi manca els 18 casos que deuri correspondre als habitants del Pas de la Casa.

La durada del treball de camp fou de gairebé un any, ja que el mateix Lixfeld feia arribar el qüestionari en mà als seleccionats i quedava amb ells per recollir-lo posteriorment. Tan sols obtingué 259 qüestionaris resposts, tot i els esforços esmerçats per aconseguir-ne un nombre més elevat. Lixfeld creu que potser la mateixa durada per a respondre'l –entre 60-90 minuts- va frenar la participació de la gent, a més d'adreces equivocades, canvis de domicili i negatives a respondre'l.

3.4 Resultats i conclusions

De l'anàlisi de les dades de coneixement, Lixfeld remarcava l'any 1982 que tots els andorrans eren bilingües i molt sovint trilingües. El coneixement passiu del català era correcte entre el grup de població no catalana provinent d'Espanya, i més pobre pel que fa al francès. Denomina *heterogeni* el plurilingüisme existent a Andorra, degut als nombrosos grups de població al·lòctons. Es refereix a un *plurilingüisme instrumental* per a alguns, per als andorrans i catalans, però també per a aquells francesos i espanyols que saben parlar català. Recorda també la idea de *plurilingüisme limitat*, atès que ho és només per a la població que ha crescut a Andorra i que coneix les llengües que hi coexisteixen.

Lixfeld també s'adona que el grau de domini de les llengües mostra notables diferències no solament en cada grup ètnic –francesos, espanyols i andorrans- sinó també a l'interior dels membres de cada grup lingüístic. Mentre que quasi tots els andorrans poden considerar-se bi o trilingües, els espanyols –llevat dels catalans- i francesos tenen escassos coneixements actius del català. Afirmar que la població catalana d'Andorra sol ser bilingüe en català i castellà, i que mostra un nivell més elevat del castellà pel que fa a l'habilitat de l'escriptura. La població francesa sol ser monolingüe, i quan és plurilingüe aquest plurilingüisme sol ser tan sols receptiu, asimètric, i mostra una clara preferència pel castellà.

Els francesos sobretot –també un cert nombre d'espanyols- desitgen mantenir la pròpia llengua materna, fins a posicionar-se en contra –els primers sobretot- de consolidar el català en els àmbits públics andorrans, sobretot en el sector educatiu. Això no treu, però, que una gran majoria d'entrevistats vegi amb bons ulls que els seus fills aprenguin català. Constata, també, que hi ha excessivament esteses actituds lingüístiques poc favorables a l'ús tothora i arreu del català entre la població francesa, espanyola i fins i tot en alguns catalanoparlants, que no dubten a adoptar el castellà o el francès en la comunicació amb parlants al·lòctons.

Les dificultats d'aprenentatge del català més adduïdes són habitualment els pocs anys de permanència que alguns diuen portar a Andorra –tot i que sovint és de 8 anys o més- i el fet que el coneixement del català resulta poc indispensable per viure a Andorra, on catalans i andorrans l'usen poc en la comunicació intergrupala, més quan hi ha persones que no l'entenen prou.

Assenyala que els andorrans i els catalans mostren més fidelitat lingüística envers la seva parla. I proposa que mentre aquests veuen potser en la llengua la forma d'expressar la seva pertinença a un mateix grup ètnic amb els andorrans, el sentiment d'andorranitat d'aquests, en canvi, transcorre tal vegada per altres elements com el prestigi, l'estatus i els privilegis que deriven del seu propi grup de pertinença a l'Estat andorrà.

Andorrans i catalans desitgen, certament, la integració dels immigrants, sense perdre però la seva llengua materna. I és amb aquest objectiu que es va establir a Andorra un sistema educatiu trilingüe on cada infant pot escolaritzar-se en la seva llengua materna fins a una certa edat.

L'afluència immigratòria dels 80, la tendència a la interferència i contacte de llengües, la intensitat d'aquests contactes entre els principals grups lingüístics –castellà, català i francès- i la deserció de molts andorrans i catalans en l'ús de la llengua posava en perill la seva continuïtat. Això explica que el govern andorrà, pocs anys després de la recerca de Lixfeld, emprengués una política lingüística més decidida mitjançant campanyes, el sistema escolar i els mitjans de comunicació per tal d'augmentar el nivell de coneixement del català entre tots, i plasmar gràficament la idea que el català és necessari per a la comunicació intergrupala a Andorra.

4. La tesi de Pere Notó⁸ sobre *La identitat andorrana, des d'una perspectiva psicosociològica*

4.1 Marc teòric, hipòtesis i objectius

Andorra havia estat blanc també, en aquells moments, d'una altra tesi psicosociolingüística inicialment adreçada, en aquest cas, a la totalitat dels escolars de l'ensenyament bàsic. Notó pretenia observar i descobrir en l'anàlisi dels infants el que ell anomena la "identitat social dels andorrans", noció construïda en un punt d'intersecció entre la psico i la sociologia, pel fet d'estar relacionat amb l'experiència i el coneixement que la persona té de la seva pertinença a uns grups socials concrets, i a la forma específica que presentin els membres d'aquests grups de viure i de valorar emotivament la seva pertinença al grup, a la comunitat.

L'autor volia constatar en quina fase d'evolució apareix aquesta identitat social entre els infants i joves d'aquell micropàis, mitjançant l'aplicació d'un seguit de proves i experiments entorn de tres focus d'atenció: captar el coneixement que els infants i joves tenen dels seus senyals, signes i símbols d'identitat, aprofundir en la seva capacitat de representació sobre el país on viuen i esbrinar quines són les actituds que pal·lesin el sociocentrisme d'aquests infants. Deixava de banda, per tant, el món dels adults en tant que objecte d'observació i concentrava els seus esforços en la població captiva del marc escolar i d'uns talls d'edat molt concrets.

Aquesta noció haurà de permetre a Notó de referir-se a la representació social dels andorrans i a la seva andorranitat mitjançant uns lligams emocionals i intel·lectuals, alhora que als mecanismes que dinamitzen els individus a l'interior dels grups de pertinença i referència, creant en qualsevol conjunt de persones i grups la consciència de sentir-se vinculats a una col·lectivitat, a una comunitat o, en el cas contrari, la consciència de sentir-se exclosos d'aquells grups, societats o comunitats concretes.

Es tracta d'una identitat social, dirà, que es fa més evident "en un conjunt de senyes, signes, símbols, específics, que produeixen unes determinades actituds semblants a una mateixa col·lectivitat" i que Notó esbrina en tractar els coneixements que aquests estudiants tenen dels seus símbols específics. Una identitat que va forjant-se durant els primers anys de la infantesa, quan es van moldejant precisament, mitjançant els complexos processos de socialització, les bases definitòries de la personalitat, del tarannà i la cultura de la persona – a tenor de Linton- i de l'esperit de pertinença a una identitat concreta, a una llengua, a una nacionalitat.

Notó busca des d'aquesta perspectiva d'anàlisi fer-se amb els components que forgen la identitat social andorrana, que són constitutius d'aquesta andorranitat i que aglutinen els lligams i formes de pertinença a una mateixa identitat, comunitat i nacionalitat estatal. Entesa des de la psicosociologia, aquesta noció de nacionalitat formaria part d'aquesta identitat social andorrana pel fet de contenir trets rellevants i comuns al conjunt d'individus, entre ells el lingüístic, que fan que l'individu se senti pertanyent a una mateixa consciència col·lectiva, arrelat a un territori, a un país i a una mateixa nació. És en aquest context on l'autor recupera l'aportació de la sociolingüística que, en el cas d'Andorra, presenta uns trets ben peculiars en la relació llengua (llengües) i signes constitutius de la identitat social bàsica: a Andorra el català té oficialitat en exclusiva, és la llengua pròpia del país, ara bé, la societat andorrana té alhora un grau molt elevat de plurilingüisme a la llar, escola, carrer, comerç, mitjans de comunicació, a la vida social i política, tots ells agents i medis ben actius de socialització.

Notó veu que hi ha una estreta relació entre el grau de consciència d'identitat social i el nivell de coneixement oral i escrit dels andorrans pel que fa a la llengua catalana. S'adona també que, com més elevat és el coneixement oral i escrit del català, millor coneixement s'obté també de les altres llengües que s'ensenyen i s'usen a Andorra: del francès i de l'espanyol. Una dada, a més, que li permet etzibar sense embuts que cal oblidar-se una vegada per totes de la por i prejudici segons el qual l'estudi simultani de més d'una llengua pot afectar negativament els processos d'aprenentatge dels infants.

⁸ *La identitat andorrana. Una recerca psico-sociològica*. Bellaterra, 1983 Departament de Psicosociologia. Vegeu també "Andorra 80. Una recerca psico-sociolingüística" a *Treballs de sociolingüística catalana*, núm. 4, 1982. Cf. semblantment, "Andorra 80. Una recerca psico-sociolingüística i les seves repercussions", comunicació presentada per P. Notó i M. Panyella al Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana" 191, Girona, pp. 294-299.

D'entre els objectius més concrets a assolir, hi ha llavors en l'obra de Notó la necessitat d'esbrinar aquesta consciència col·lectiva d'identitat entre els infants andorrans, alhora que fer-se amb els nivells de competència orals i escrits assolits, tant pel que fa al català, com a l'espanyol i al francès a les valls. Això li hauria de permetre de disposar indirectament a mig termini d'un ampli banc de dades per anar seguint i avaluant els processos d'andorranitat entre els infants i joves del país.

4.2 Metodologia

A nivell operatiu, Notó havia dissenyat el projecte en dues fases: enquestar el curs 1980-81 la totalitat d'escolars d'Andorra la Vella, que vindrien a representar el 40 % del total, i continuar el curs 1981-82 amb la resta d'infants del país. No es preveia, per tant, en aquest cas, recórrer a l'extracció de cap mostra, tampoc a entrevistes de caràcter qualitatiu a un nombre determinat de persones ans l'objectiu era analitzar l'univers captiu escolar.

La recerca de Notó es basava en una sèrie de proves i textos variats que volia passar a tots els alumnes de secundària bàsica. A la pràctica, però, no va ser-li possible⁹, i va poder aconseguir resultats dels estudiants escolaritzats bàsicament als centres de subvenció andorrana i també en part dels que depenien del model espanyol durant el curs 1980-81.

Fitxa tècnica de la tesi de Notó: 1983

Ambit territorial	Els centres escolars de totes les parròquies d'Andorra
Univers	Tot l'alumnat
Tipus de qüestionari:	diverses proves i textos variats
Treball de camp	Cursos 1980-82

4.3 Resultats i conclusions

A les conclusions generals, l'autor assenyala que els escolars d'Andorra tenen notables coneixements d'alguns trets específics de la identitat andorrana, de la seva història, bandera... Ara bé, afirma també que mostren, paradoxalment, escasses petjades de sociocentrisme, a diferència d'altres comunitats. L'absència d'aquest sociocentrisme – element comú de la identitat social de les persones en països amb un marc polític més definit- el relaciona amb el marc de cosobirania amb què ha funcionat Andorra des del segle XIII i amb el baixíssim grau d'auctocràcia de la societat andorrana. Recordar tan sols el vertiginós creixement demogràfic que ha experimentat el país durant el darrer terç del segle XX, amb ingents i constants onades immigratòries. Això explica els més de 70.000 habitants actuals en contrast amb els 6.000 i escaig que Andorra tenia fins quasi els anys 60.

Cap a l'any 1958 havia començat la transformació del comerç al país. Va anar-s'hi desenvolupant una estructura comercial força vulnerable alhora que un important pol d'atracció financera. En ben pocs anys la societat andorrana va anar cedint als processos de terciarització les restes del poc que quedava de la civilització pirinenca i de les formes de vida tradicional que havia analitzat l'Stancliff. País frontera i frontissa, Andorra oferirà de tot en endavant, des de relax, esquí i turisme, fins al seu extens equipament comercial on s'hi pot trobar de tot, des de postals amb la Torre Eiffel fins a sevillanes, passant per mostres de nacionalisme a flor de pell. La realitat sociolingüística hi és complexa, tot i ser-hi el català l'única llengua oficial.

Notó assenyala també que en l'anàlisi de la comprensió de textos escrits, estàndards o literaris, la comprensió de textos en català solia situar-se per sota de la dels textos en castellà entre els infants d'Andorra. És probable que aquest desconeixement i una més gran inseguretat en català guardin relació amb la poca presència del català a les aules en aquell moment, a part de tractar-se de textos probablement prou diferenciats en una i altra llengua els que foren distribuïts als estudiants.

Cal indicar, per últim, que el tipus de resultats obtinguts en aquest treball de recerca no és de cap manera comparable amb el de Lixfeld ja que, per pròxims que siguin en el temps de la seva realització i lloc, tenen plantejaments de fons molt diferents, com ho són també els objectius, les franges de població estudiades, així com les metodologies i les tècniques de recollida i d'anàlisi de la informació aplicades-

⁹ Vegeu Torres, J. : "Les enquestes sociolingüístiques catalanes del 1974 al 1984" en *Treballs de sociolingüística catalana*, núm. 7, 1988, pp. 69.

5. L'estudi sociològic d'Emili Boix i de Jaume Farràs sobre Usos, coneixements i ideologies lingüístics dels joves de secundària andorrans

5.1 Introducció, justificació i objectius

En el decurs de 1991 i auspiciat per l'Institut d'Estudis Andorrans es dissenya aquest treball, seduïts en part per aquesta genuïna estructura bipolar que presenta la realitat andorrana -a cavall dels estats espanyol i francès-, però també per la recent estrena de constitució pròpia, l'existència d'amplis sectors de població immigrada -que constitueix la majoria de la població- i les conseqüències que aquests factors històrics, d'organització sociopolítica i demogràfica comporten en l'actual plurilingüisme social de fet a les Valls.

Havíem seguit de prop –cosa que havia de donar-nos alguna avantatge!- els estudis referenciats de Lixfeld i Notó entorn dels trets més singulars de la sociolingüística d'aquest país minúscul i dels processos de construcció de la seva identitat social, econòmica, cultural i política. A més de les principals tendències sobre coneixements i usos lingüístics de la població total andorrana, teníem presents també algunes aportacions sobre la construcció de la identitat entre els escolars. Ens encuria saber si persistien els escassos coneixements escrits en llengua catalana comparats amb la confiança assolida en espanyol i francès entre molts habitants i estudiants d'Andorra. Calia observar l'evolució dels fenòmens de la interferència i alternança lingüístiques tan comuns en el dia a dia als magatzems, carrers i places, a les aules i famílies, fruit d'un molt estès plurilingüisme sobretot entre la població autòctona. Calia verificar també si es mantenien actituds poc favorables envers la llengua catalana entre la població estrangera, sobretot francòfona, i volíem seguir de prop també com s'estaven integrant els nous fluxos immigratoris, gallecs i portuguesos sobretot, mitjançant el sistema escolar.

Volíem finalment comprovar si el català feia o no de *lingua franca* intercomunitària en un país –l'únic!- on la llengua catalana és precisament l'única llengua oficial. I tot això per una punyent paradoxa: no és realment indispensable referir-se a sentiments, fets i fenòmens en català en un país on coexistien molts catalans i andorrans ja que quasi acabaven sent, uns i altres, els únics plurilingües de fet a Andorra, capaços de resoldre satisfactòriament qualsevol situació lingüística en una o més llengües diferents a la seva, renunciant molt sovint, per tant, a l'ús de la seva llengua única i oficial en benefici de l'espanyol. Aquesta paradoxa semblava reproduir-se, uns anys més tard, en l'ús habitual d'altres llengües també en contacte entre generacions de joves nascuts a Andorra, de pares força d'ells d'origen forà. La continuïtat d'una col·lectivitat francòfona arrelada al país, cada vegada més reduïda, i la implantació de fluxos immigrants d'origen gallec i portuguès, no impedia tampoc que tots ells acabessin jugant als patis i passadissos en llengua espanyola, que no és precisament l'oficial ni cooficial a les Valls ni moltes vegades la que usen habitualment en família.

Analitzar aquesta extensa gamma d'usos plurilingües i observar les situacions en què es produïa era una tasca difícil, alhora que apassionada. Vam confiar-nos a la tortura estadística de la matriu de dades però també a la verbalització dels entrevistats mitjançant l'anàlisi qualitativa per tal de treure l'entrellat, en la mesura del possible, d'aquest recórrer amb tanta facilitat, d'esma diríem, a l'alternança de llengües.

5.2 Metodologia i tècniques de recollida d'informació

Les dades d'aquesta recerca provenen de l'enquesta quantitativa adreçada a la pràctica totalitat de la població escolar d'edats compreses entre 13-18 anys. Amb més de 200 preguntes, el qüestionari va ser respost per gairebé 1.300 estudiants. Recull també els materials generats amb una trentena d'entrevistes semidirigides, realitzades a joves procedents de tota la varietat demolingüística andorrana. Ambdues fonts constitueixen la matèria prima, el corpus amb què vam elaborar els diferents apartats de la recerca.

Fitxa tècnica de la recerca de Boix i Farràs: 1992

Ambit territorial	Els centres escolars de totes les parròquies d'Andorra
Univers	Població escolar de 13-18 anys
Tipus d'entrevista	Qüestionari estructurat, durada 50 minuts, lliurat als entrevistats durant 1 hora de classe. 1.397 qüestionaris obtinguts 30 entrevistes no estructurades, fetes pels autors
Treball de camp	Gener –febrer de 1992

5.2.1 L'enquesta

Adreçarem el qüestionari als escolars de tots els centres de 8è d'EGB i de secundària, tant als d'FP com als de BUP-COU. Volíem atènyer l'univers de l'estudiantat i no recórrer a l'extracció de cap mostra, en tractar-se finalment d'una població petita. Ens exposàvem al fet que en la data assenyalada amb la direcció del centre per realitzar l'entrevista, alguns estudiants se'n trobessin fora, o que algun grup no hi fos a causa d'excursions programades o a la pràctica de l'esquí. En el segon cas, s'intentava fixar una altra data per a passar el qüestionari.

La ingent quantitat d'estudiants del Liceu francès, a més, recomanava de no paraitzar l'activitat de tot el centre per a fer l'entrevista a tot l'alumnat. L'opció d'aplicar el sistema d'una mostra aleatòria als individus comportava desfer el grup-classe durant l'estona de l'entrevista, cosa que, de mutu acord amb la direcció del centre, no vam creure indispensable ni convenient de fer. Per això optàrem per sortejar 14 grups-classe proporcionalment distribuïts pels diversos cursos o nivells docents i els aplicàrem el qüestionari. El qüestionari en quasi tots els casos els fou presentat normalment per algun membre de l'equip realitzador.

Cal afegir una darrera apreciació en referir-nos a aquest centre. La inadequació dels sistemes educatius espanyol i francès en el pas de primària versus secundària feia que els estudiants d'una mateixa edat (13-14 anys) ja estiguessin al Liceu quan, segons el sistema l'espanyol, encara eren en centres de primària. Fou, doncs, per assolir l'homogeneïtzació de la població atenent l'edat, que vam entrevistar també els estudiants de segon cicle d'EGB en la resta de centres educatius.

L'oferta educativa dels segments d'edat contemplada i els qüestionaris omplenats provenien durant el curs 1991-92 dels onze centres assenyalats:

Col·legi espanyol d'Andorra la Vella	79
Col·legi espanyol de Sant Julià	49
Liceu Comtes de Foix	322
Sant Ermengol	238
Sagrada Família	33
Col·legi Janer de Santa Coloma	140
Col·legi espanyol de les Escaldes	30
Col·legi espanyol de La Massana	19
Institut espanyol	339
Col·legi espanyol d'Encamp	43
Col·legi del Pas de la Casa	5
Nombre total d'enquestes	1.297

5.2.2 Les entrevistes semidirigides

El treball de camp qualitatiu, fet mitjançant entrevistes semidirigides, seguia la trajectòria de l'embut. Partint d'unes preguntes molt obertes, s'anava tancant l'horitzó temàtic entorn de comportaments, actituds i opinions molt concretes de la realitat sociolingüística que més afectés l'informant. La franja d'edat entrevistada concentrava una part important dels joves afectats en l'obtenció de la nacionalitat andorrana, segons la llei restrictiva del 1975.

Vam cercar els possibles informants per la tècnica de bola de neu fins a entrevistar 15 catalanoparlants, 2 bilingües familiars català/espanyol, 9 castellanoparlants, 1 francòfon, 2 portuguesos, 1 bilingüe familiar espanyol/portuguès i 1 bilingüe familiar francès/espanyol.

5.3 Resultats i conclusions

El 57 % i escaig d'aquests estudiants és nascut a Andorra. Un de cada quatre a la resta de zones de parla catalana (Catalunya, País Valencià i Illes Balears). Els espanyols no arriben al 10 % i els nascuts a França superen en poc el 3 %. La generació dels seus pares, en canvi, és normalment nouvinguda a Andorra. Tan sols entorn del 10 % de pares o mares és autòcton. Un de cada tres progenitors prové de diferents indrets dels Països catalans i prop del 41 % d'ells ho fa d'Espanya. Els d'origen francès ronden el 4 % global. Aquesta amalgama d'origens fa difícil de trobar fills de pares autòctons (entorn només del 4,5 %,) de parelles mixtes (prop del 12,2 %), la qual cosa fa que més del 80 % de les parelles dels pares d'aquests estudiants sigui d'origen forà.

El 97° % d'entrevistats diu que el català és la llengua oficial d'Andorra, i el 81 % opina que qui resideix habitualment a Andorra ha de saber-lo parlar. El 41 % diu que pensa quedar-se a viure

a Andorra en el futur, el 12 % manifesta el contrari. Són majoria, però, els qui no ho sabien i volien matisar la resposta amb *depèn...*

Resta un percentatge més elevat d'estudiants que ha après abans en castellà a parlar (35 %), llegir (34 %) i escriure (23 %) que no pas en català, i que obté uns percentatges inferiors en l'aprenentatge de la parla (21,9 %) lectura (21) i escriptura (20 %) en català. Pel que fa al francès el nivell de parla ve a ser de l'ordre del 4 % Aquesta xifra augmenta en les habilitats de lectura i escriptura fins a situar-se entorn del 14-15 %, la qual cosa indica que és bàsicament una llengua apresada a l'escola, no en família.

L'estret i permament contacte heterolingüístic explicaria l'existència d'un terç d'estudiants que es decanta favorablement vers l'aprenentatge i l'ús de dues o més llengües alhora. Tot això explica semblantment que no tinguin greus dificultats lingüístiques a l'hora de fer lectures escolars o altres, anar al teatre, veure pel·lícules o escoltar discos. Prop del 30-40 % prefereix fer aquestes activitats en castellà al costat d'un 15-20 % de mitjana que es decanten per fer-ho en català. El francès té encara menys adeptes.

Reconeixen en altres preguntes del qüestionari que el nivell assolit de comprensió de l'espanyol (94 %), parla (87 %), escriptura (76 %) i lectura (87 %) és en tots casos superior al seu nivell en idèntiques habilitats en català (90, 77, 61 i 79, respectivament), i evidentment en francès que tan sols a nivell de comprensió i de lectura s'apropa al 40 % en el màxim nivell d'exigència. Amb aquesta autoconsciència d'habilitats lingüístiques és també comprensible que el 47 % d'ells prefereixi fer els exàmens en castellà abans que en català, l'ús del qual té tan sols el 28 % de partidaris. Les preguntes obertes de l'enquesta han estat respostes en aquesta llengua el 93,5 % dels casos.

La por, inseguretat, incertesa lingüística en els coneixements assolits i l'ús adquirit del català resta novament reflectit en la pregunta sobre les tres llengües que li resulten més útils en la seva vida diària a Andorra. Gairebé dos terços dels entrevistats es decanta pel català davant d'un 30 % que ho fa pel castellà.

En l'àmbit familiar, entorn del 80 % de situacions es resolen bé en català, bé en castellà com qui diu de forma paritària. Una altra quarantena de situacions socials diverses estudiades atribuïdes al carrer o als centres escolars de relació indiquen que són majoritàriament resoltes en castellà, a memys que existeixin factors o elements d'arrossegament lingüístic devers la llengua de l'interlocutor: professors de parla catalana, de llengua catalana, veïns, companys, etc. catalanoparlants. L'enquesta incidia encara amb unes preguntes sobre fonts d'informació d'aquests estudiants per tal de poder-nos interessar una mica pels seus hàbits de consum cultural, en el vessant premsa, ràdio i televisió, freqüències de lectura, audició o visió i, si fa el cas, llengua en què s'emeten tots aquests missatges.

Desterrar o perpetuar els prejudicis de la bona o mala educació en actuar de forma monolingüe en català o castellà fou també l'objectiu d'algunes de les preguntes plantejades, així com interessar-nos per la seva opinió i actituds sobre l'actuació a tenir quan en una reunió hi participen persones que coneixen poc el català. El pas devers el francès o el castellà és aduït com a necessari només per un de cada cinc informants. Una opinió que contrasta –creiem– amb una de les pràctiques més interioritzades per amplis sectors de la població catalanoparlants d'origen o d'aprenentatge.

L'opinió que el català predominarà en un futur a Andorra és àmpliament compartida (70 % dels casos), també el pensament que té més oportunitats laborals qui sap parlar català (82 %). Ara bé, només un de cada quatre estudiants es pronuncia per un monolingüisme català a l'hora d'impartir les classes a primària i a secundària. La meitat pensa que tothom ha de parlar català a Andorra. Que fàcilment que ho deixen per al futur! Mentrestant, més de la meitat d'ells prefereix veure una pel·lícula en castellà abans que en català o francès.

El 54 % d'ells afirmen sentir-se andorrans per damunt de tot, entorn del 18 % espanyols, poc més d'un 13,5 % afirmen la seva catalanitat i no arriba al 3 % el nombre d'estudiants que se senten abans que tot francesos. Percentatges d'afirmació d'identitat que cal tenir ben present juntament a altres variables sociodemogràfiques a l'hora d'anar aprofundint en l'anàlisi i interpretació de totes les dades.

Durant la recerca qualitativa, vam poder comprovar que, globalment, els joves entrevistats expressaven un cert malestar per la incertesa de com i quan podrien aconseguir el reconeixement legal i social d'andorrà. Es notava, també, una certa compartimentació dels diferents grups socioculturals existents, a falta potser de mecanismes aglutinadors d'interessos afins i integradors d'espais socials compartits. Tan sols una progressiva integració còmoda de tota aquesta allau d'immigrants juntament amb la creació conjunta d'espais compartits on el català s'usi amb total naturalitat i l'adquisició de símbols comuns podrà reduir les distàncies percebudes pels entrevistats. Manquen encara força espais i elements integradors de tots aquests habitants i cal no oblidar que qualsevol mesura d'andorranització lingüística ha d'anar acompanyada d'altres suports social i culturals. Valguin aquestes pinzellades globals per a tots aquells que, a l'hora de respondre el qüestionari, manifestaren el desig de conèixer-ne posteriorment els resultats.

6. Bibliografia

- BADIA GOMIS, M.: "Actituds, coneixements i usos lingüístics a Andorra" a *Treballs de sociolingüística catalana*, núm. 14/15.
- BOIX, E. i FARRÀS, J. (1993): *Els usos, coneixements i ideologies lingüístics dels joves de secundària andorrans*. 2 Volums mecanografiats.
- BOIX, E. i FARRÀS, J. (1996): "Ideologies, coneixements i usos lingüístics dels estudiants de secundària d'Andorra" a *Annals 1994*. Institut d'Estudis Andorrans.
- BOIX, E. i FARRÀS, J. (1994): "Les llengües, les identitats i els joves d'Andorra", a *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 12.
- LIXFELD, V.: *Les llengües d'Andorra. Les relacions entre les estructures socials i les lingüístiques en un estat multiètnic*. Tesi doctoral Ruhr-Universitat Bochum. Versió catalana.
- MARÍ, I (comp.) (1992): *La llengua als països catalans*. Barcelona, Fund. Jaume Bofill.
- MARQUET, M.: "Tendències recents de la política lingüística a Andorra: ensenyament i usos lingüístics" a *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 14/15.
- NOTÓ, P. (1983): *La identitat andorrana. Una recerca psico-sociològica*. Tesi doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona.
- NOTÓ, P. i PANYELLA, M. (1982): "Andorra 80: una recerca psico-sociolingüística" a *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm.4.
- NOTÓ, P. i PANYELLA, M. (1991): "Andorra 80: una recerca psico-sociolingüística i les seves repercussions" a *Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana*. Girona.
- STANCLIFF, M. W. (1966): *Cultural and Ecological Aspects of Marriage, Sucession, and Migration in a Peasant Community in the Catalana Pyrenees*. Tesi doctoral, Columbia University.
- TAPINOS, G. (1987): *Rapport sur l'immigration en Andorre. Diagnostic et perspectives*. Informe no publicat, encàrrec del Govern d'Andorra.
- TORRES, J. (1988): "Les enquestes sociolingüístiques catalanes del 1974 al 1984" a *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 7.

Jaume Farràs

Universitat de Barcelona (www.ub.es)
farras@sumi.es